

FTAXP 06.77.02
ӘОЖ 314.74
JEL A13, A14, D86, I21

<https://doi.org/10.46914/1562-2959-2024-1-2-468-481>

А.М. ЖҮНІСОВ,¹

п.ғ.д., профессор.

e-mail: assol_74_leo@mail.ru

ORCID ID: 0000-0003-0713-045X

Б.Т. БЕГАСИЛОВ,^{*2}

докторант.

*e-mail: karatal73@gmail.com

ORCID ID: 0009-0009-3487-0091

¹Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті,

Алматы қ., Қазақстан

²Нархоз университеті,

Алматы қ., Қазақстан

ЖАСТАРДЫҢ БІЛІМ БЕРУ КӨШІ-ҚОНЫ: ЖАҒДАЙЫ, БОЛАШАҒЫ

Андағпа

Бұл мақалада қатаң бәсекелестік жағдайындағы Қазақстан жастарының білім беру көші-қон мәселесі қарастырылады. Зерттеулер нәтижесінде Қазақстандағы білім беру көші-қонының қазіргі кездегі трендке айналғаны анықталды, оның оң және теріс жақтары бар, атап айтқанда: белгілі шетелдік жоғары оқу орнының дипломын алу – бұл беделдің, жеке табыстардың өсуіне көмектеседі, бірақ сонымен бірге үлкен қауіп бар-шетелден оралған адамдардың нақты санын айту өте қиын. Біз білім көші-қонының жағдайы мен болашағын зерттеуді қажет ететін бұл сандарды таппадық. Зерттеудің нәтижесінде қазақстандықтардың студенттік көші-қонының ең танымал және қолжетімді бағыттары Ресей, Қытай, Чехия және Түркия сияқты елдер, танымал, АҚШ, Ұлыбритания, Жапония, Оңтүстік Корея, Сингапур сияқты елдер аз емес екені анықталды. Мақалада білім беру көші-қоны саласындағы мемлекеттік саясат тақырыбы қозғалады және мемлекеттік саясаттың білім беру жүйесіне әсері мәселелері SWOT талдау ретінде көрсетіледі. Қазақстан Республикасы ЕАЭО-ның басқа елдеріне студенттерді жеткізуші ел болып табылатынын және сонымен бірге Өзбекстаннан, Үндістаннан және Ресейден білім алушыларды қабылдайтынын растайтын факторлар сипатталған. Зерттеудің ақпараттық базасы ашық дереккөздер болды: нормативтік және құқықтық актілердің мамандандырылған базалары, Scopus Preview деректер базасының ресми интернет-сайттары, олар бар проблемаларды да көрсетті: студенттерді бейімдеу мәселелері, ең өзекті – заңды жұмысқа орналасу мүмкіндігі, тұрғын үйдің жоғары құны және тұрмыстық жағдайдың нашарлығы. Мемлекет тарапынан ағынның төмендеуі жастардың өзін-өзі жүзеге асыруы, оның әлеуетін қолдану және оны ел өңірлерін дамыту мүддесінде пайдалану үшін жағдай жасауды талап етеді.

Тірек сөздер: көші-қон, жастар, білім беру, халықтың қартаюуы, зияткерлік әлеует, өңірлік хаб, университеттер.

Кіріспе

Көші-қон саясаты мәселелері – Қазақстан экономикасында да маңызды орын алады және қоғамның тұрақты дамуының қозғаушы күші.

Білім беру көші-қонының ауқымы келесі құжаттармен реттеледі:

«Қазақстан Республикасының жастарын қолдаудың 2021–2025 жж. арналған кешенді жоспары» [1] – ол Қазақстан жастарын қолдау, орталық және өңірлік деңгейде жастар саясатын қалыптастыру мәселелерін қамтиды;

2030 ж. дейінгі тұрақты даму мақсаттары шеңберінде – 4 мақсат «Сапалы білім», 8 мақсат «Лайықты еңбек және экономикалық өсу» [2];

2022 жылғы 30 қарашада бекітілген Қазақстан Республикасының 2023–2027 жж. арналған көші-қон саясатының тұжырымдамасы [3].

Құжаттар өскелең ұрпақтың дамуы үшін ұлттық жағдай жасауға, әртараптандыру, техникалық жаңғырту және инновация құралдары арқылы ұлттық экономикадағы өнімділікті арттыруға бағытталған. Қазақстанның 2023–2027 жылдарға арналған көші-қон саясатының бекітілген тұжырымдамасының бірінші бағыты білім беру иммиграциясының мәселелерін талдауға, Қазақстанды өңірлік білім беру хаб.

Интернационалдандыру арқылы ұсынылған елдің білім беру саясаты қайшылықты сипатқа ие және ықтимал қақтығысты екі жағдайға негізделген:

- ♦ жарлық бір жағынан бүкіләлемдік білім беру үдерісін қамтиды;
- ♦ екінші жағынан, жоғары сапалы білім алу үшін жастардың эмиграциясы мәселесі бар.

Сондықтан қазіргі уақытта білім мен технологияның өсуі бойынша дамыған елдер тобына жататын санаттан ғылыми дәстүрлер мен транзит құру кезеңінде үш өршіл міндеттің болуына назар аудару қажет [4]:

- ♦ ғылыми-білім беру трендтерін құру және ресурстарды ұлғайту;
- ♦ ғылым академиясының жаңа мәртебесі;
- ♦ ғылыми ортада қаржыландырудың өсуі.

Материалдар мен әдістер

Қабылданған Мемлекеттік бағдарламалар мен стратегиялық құжаттарға Тәуелсіз Қазақстан тарихындағы жастардың білім беру көші-қоны міндеттерін шешудің жүйелі және кешенді шараларының болуына ретроспективті талдау жүргізу үшін мақалада мынадай құжаттар зерттелген:

- ♦ «Қазақ диаспорасын қолдаудың мемлекеттік бағдарламасы», 1995 ж. [5];
- ♦ «Халықтың көші-қоны туралы» Қазақстан Республикасының Бірінші Заңы, 1997 ж. [6];
- ♦ Этникалық қазақтарды тарихи Отанға репатриациялау тұжырымдамасы, 1998 ж. [7];
- ♦ Қазақстан Республикасының 2001–2010 жж. арналған көші-қон саясатының бағдарламасы [8];
- ♦ Қазақстан Республикасының Көші-қон саясатының тұжырымдамасы және Қазақстан Республикасының Ауылдық аумақтарын дамытудың 2004–2010 жж. арналған мемлекеттік бағдарламасын әзірлеу [9].

Бұл құжаттар көші-қон саясатын дамытудың бірінші және екінші кезеңдерінде (1991–2010 жж.) қабылданды және іске асырылды, бұларда этникалық қазақтарды репатриациялау, серпінді әлеуметтік-саяси қайта құрулар мен реформалар талдап жатыр. Көші – қон саясатының үшінші кезеңін (2011–2022 жж.) қарастыра отырып, жаһандану, сыртқы әлеуметтік және әлеуметтік-экономикалық факторлардың әсері, этникалық репатриация көрсеткіштерінің төмендеуі және білікті кадрлардың кетуінің күшеюі сияқты ерекшеліктердің болуын атап өтеміз.

Жүйелі көзқарасты талап ететін және өзара байланысты көптеген әлеуметтік-экономикалық проблемаларды қозғайтын жастардың білім көші-қонының мазмұны мен болашағына зерттеу жүргізу қажеттілігі өзекті болып отыр. Зерттелетін тақырып бойынша материалдарды логикалық және семантикалық талдау біз қарастырып отырған әрбір көші-қон үлгісінде олардың ең маңызды факторларын анықтауға және зерттеуге мүмкіндік беретін белгілі бір болжамдар немесе абстракциялар бар екенін көрсетті. Қазіргі уақытта оңтайлы тұрақты экономикалық дамуға қол жеткізу шарттарын талдауға бағытталған жастар көші-қонының динамикалық үлгілері белсенді түрде құрылуда. Әрбір нақты ел үшін оңтайлы тұрақты экономикалық өсуге қол жеткізу шарттарын зерттеуге және тиімді ұзақ мерзімді экономикалық саясатты әзірлеуге көмектесетін жастар көші-қонының динамикалық үлгілері әзірленуде. Экономикалық өсу өздігінен емес, халықтың әл-ауқатын арттырудың негізі ретінде құндылықты білдіретіндіктен, өсуді сапалы бағалау көбінесе тұтыну динамикасын, атап айтқанда елдің жас буынының білімін тұтынууды бағалау арқылы беріледі. Сондықтан біз әдіснамалық негіз ретінде факторлық-мақсатты тәсілді таңдадық.

Ғылыми ізденістің логикасы теориялық және эмпирикалық әдістер кешеніне негізделген: сипаттамалық, салыстырмалы әдіс, тікелей бақылау әдісі, сонымен қатар ғылыми талдаудың объективтілік принципі.

Негізгі ережелер

Жастардың білім беру көші-қоны векторлары мәселесі бойынша талқылауға шығарылатын негізгі ережелердің екі әсері бар: әлеуметтік-экономикалық дамуда да, елдің саяси дамуында да әсері бар. Зерттеу қазақстандық жастардың халықаралық білім беру көші-қонының механизмін зерттеуге арналған. Мақалада Қазақстандағы жағдайдың қайшылықты сипатқа ие екендігін куәландыратын жастардың білім беру көші-қонының артықшылықтары мен кемшіліктеріне, тәуекелдері мен мүмкіндіктеріне шолу, жалпы әлемдік білім беру үдерісінің мәселелері және сапалы әрі қолжетімді білім іздеуде жастардың эмиграциясы мәселелері шиеленіскен.

Зерттеу негізінде көші-қон саясатының нысандары анықталды, білім беру көші-қонының тұрақты сипаты көрсетілді, ол әлі де жетілдіруді талап етеді, мамандардың бәсекеге қабілеттілігін арттыруға және индустрияның әртүрлі салаларында кәсіпқойлар қауымдастығын қалыптастыруға шақырады және жастардың көші-қонының ұзақ мерзімді негізіне әсер етеді. Мақаланың жаңалығы Қазақстанның жас тұрғындарының білім беру көші-қоны, шетелдік жоғары оқу орындары түлектерінің әлеуетін пайдалану саласында ұсынымдар әзірлеумен айқындалған.

Еліміздің жас тұрғындарының шетелге білім беру көші-қонының тенденциялары мидың ағып кету қаупімен ұсынылған, сондықтан жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білім алушылардың кетуіне жол бермеу тетігінің құралдарын әзірлеу және бекіту қажет, олардың ішінде мыналарды атап өтеміз:

- ♦ шетелдік университеттердің филиалдарын құру;
- ♦ білім беру саласындағы цифрлық технологиялардың эволюциясы;
- ♦ өңірлік құрылымдар мен кәсіпорындардың жоғары оқу орындарымен ынтымақтастығын кеңейтіп, әріптестік қарым-қатынас орнату қажеттілігі артуда;
- ♦ өзіндік географиялық жағдайдың, саяси тұрақтылықтың және мәдени жан-жақтылықтың болуы;
- ♦ халықаралық тәжірибесі бар жас халықтың болуы.

Әдебиетке шолу

Әдебиеттегі жастардың көші-қон мәселесіне ғалымдар мен мамандар негізінен бағдарламалық құжаттарды іске асырудың кешенді тиімділігі мен нәтижелілігін бағалаудың әдістемелік тәсілдері мен практикалық құралдарын әзірлеу мәселелерін талдайды [10, 11, 12], тәуекелдерді анықтау және бағалау мәселелеріне, сондай-ақ оларды мемлекеттік басқару практикасында еңсеру жөніндегі шаралар жүйесіне назар аударылады [13].

Стратегиялық жоспарлаудың болжамды құжаттарының және мемлекеттік бағдарламаларды әзірлеу, оларды әзірлеу тәртібі мен мерзімдерін талдау үшін бастапқы деректер жүйесінің құжаттарының өзара байланысы Корчак В.Ю., Макоско А.А., Кузнецова В.В. авторлар стратегиялық жоспарлаудың болжамды құжаттарының өзара байланысын талдай отырып, олардың бір-бірімен қалыптасқан құжаттармен өзара байланысын елемеуге болмайды деп санайды осы бағдарламаларды әзірлеу процесі [14]. Көші-қон ағындарын талдау, болжау және олардың салдары әртүрлі аумақтар үшін дәлдікпен модельдеуге мүмкіндік беретін математикалық құралдарды қолдануды талап етеді. Соңғы жылдары математикалық әдістерді қолдана отырып, ішкі және сыртқы көші-қон ағындарын модельдеуге арналған көптеген ғылыми еңбектер пайда болды [15, 16].

Шетелдік зерттеулерде халықтың қартаюу мәселелері талданады, жастарды жергілікті еңбек нарықтарына тарту проблемалары талданады және эмиграция салдарынан жастарды жоғалту мәселесі зерттеледі. Ғалымдар халықаралық жастар көші-қонының ерекшеліктерін анықтады:

- ♦ Shehu Abdulganiyu SALAU авторы ауыл жастарының көші-қонының себептерін анықтады: нашар жолдар, ақ халаттыларды іздеу және ауыл шаруашылығының көп еңбекті қажет ететін сипаты [17];

♦ автор Francis Leo Collins жастардың көші-қоны білім мен жақсы тұруға, өмір сүру мүмкіндігін жақсартуға, жаңа жерлермен танысуға, Әлеуметтік және мәдени капиталды жинақтауға, өзін-өзі жүзеге асыруға деген үмітпен байланысты екенін анықтады [18];

Иуа Kashnitsky авторының айтуынша, жастардың 70%-ы мектепті бітіргеннен кейін өңірлерден кетеді және көбінесе аймақтардың перифериясына оралмайды [19];

бұл жастардың көші – қон процестерін өмірбаяндық аспект тұрғысынан қарастыратын зерттеулер бар және көші-қон мәдени құбылыс деп айтылады [20].

Айта кетейік, шетелдік авторлар жастар көші-қонының кез келген ел мен өңір үшін маңызды әлеуметтік және экономикалық маңызы бар екендігімен келіседі. Сонымен қатар, авторлар бұл құбылысты күн тәртібінің ортасына қою керек деп санайды, өйткені бұл болашақ ұрпақ үшін адами капиталды жинақтаудың негізі болып табылады. Жас мигранттар өздерінің серпінді және ашық өмірлерін халықаралық деңгейде өткізуге тырысады. Жастардың көші-қон саясатының маңызды факторларын атап өтейік:

♦ шағын қалалардан жастардың көші-қоны айтарлықтай және негізінен қалаларға білім беру көші-қонымен байланысты. Жастардың көші-қоны олардың стихиялық шешімімен жүрмейді және олардың кетуге деген көзқарасы оқушыларды мектептен шығарғанға дейін қалыптасады. Сонымен қатар, тағайындалған қалалар көбінесе отбасының одан әрі көші-қон жоспарларын ескере отырып таңдалады. Иммиграция қаласын таңдау университеттің беделімен және таңдалған оқу бағытының қол жетімділігімен анықталады;

♦ жастардың көші-қон саясатының бәсекелестік артықшылықтарын пайдалану жақын болашақта өңірлердің экономикалық дамуының болашағы болып табылады.

Нәтижелер мен талқылау

Қазақстанның жас буынының білім беру көші-қон саясатын сипаттай отырып, бұл мәселе білім беру көші-қоны саласындағы мемлекеттік саясатты жақсарту және Қазақстандағы шетелдік жоғары оқу орындары түлектерінің зияткерлік әлеуетін пайдалану жөнінде ұсынымдар әзірлеуді талап ететінін атап өтеміз. Бұл мәселе мүдделі мемлекеттік органдар үшін де, халықаралық ұйымдар, ғалымдар, зерттеушілер үшін де өзекті мәселе болып табылады. SWOT-талдау түріндегі білім беру көші-қоны саласындағы мемлекеттік саясат мәселелерін қарастырайық (1-кесте, 472 б.).

1-кестенің деректері Қазақстанның білім алу жолындағы басты студент «жеткізушісі» мәртебесін алғанын айғақтайды. Соңғы 10 жылда көші-қон саясатының тұжырымдамасы аясында қабылданған геосаяси жағдай мен мемлекеттік шаралар осы уақыт ішінде алғаш рет оң көші-қон сальдосына қол жеткізуге ықпал етті. Негізінен шетелдіктер ТМД, ҚХР және Моңғолия елдерінен тұрақты тұруға келеді. Жыл басынан бері елішілік ұтқырлыққа 160 мыңнан астам адам қатысты. Ал мегаполистер ішкі мигранттарды тарту орталығы болып қала береді. Олар ішкі ағынның 40% құрайды. Бүгінгі таңда Мемлекет басшысы Қ-Ж. Тоқаев Қазақстанды академиялық ұтқырлық пен жетекші ғалымдар мен мамандардың тартымдылығы бойынша өңірлік хаб ретінде орналастыру бағытын белгіледі. Осы мақсатты жүзеге асыру аясында заманауи кампустары мен ғылыми зертханалары бар шетелдік университеттердің филиалдарын құру бойынша кешенді жұмыстар жүргізілуде. Соңғы екі жылда Қазақстанда шетелдік жоғары оқу орындарының 6 филиалы ашылды. Қабылданған шаралардың нәтижесінде ағымдағы жылы білім алушылардың жалпы санынан шетелдік студенттердің үлесі 4,4%-ға дейін ұлғаяды.

Білім алушылардың жалпы «экспортындағы» республиканың үлесі 65%-ы құрады және көбінесе отандық түлектер Ресейде одан әрі оқуды таңдауды тоқтатады, Беларусь (12,1%) және Қырғызстан (10,8%) студенттердің «экспортына» үлес қосады, егер «импорттаушылар» туралы айтатын болсақ, онда бұл тұрғыда Ресей Федерациясының жоғары оқу орындарында көшбасшы Еуразиялық одақтан келген көшіп-қонушы студенттердің жалпы үлесінің 88,5% -ы оқиды. Сонымен қатар, Еуразиялық экономикалық комиссияның (ЕЭК) мәліметтеріне сәйкес, Қазақстандағы білім көші-қонының сальдосы теріс деңгейде қалып отыр. Бүгінгі таңда еліміздегі жоғары оқу орындары мен колледждерде 32,4 мың шетелдік студент оқиды, бұл шетелде, оның ішінде Ресейде оқитын қазақстандық студенттердің санынан екі есе көп (2-кесте, 473 б.).

Кесте 1 – Білім беру жүйесіндегі ағымдағы жағдайды SWOT-талдау

Күшті жақтары	Әлсіз жақтары
<p>Педагогикалық кадрлардың тұрақты кәсіби өсуін қамтамасыз ету; кезең-кезеңімен қаржыландыру арқылы оқу материалдарын жанарту; Дуальды білім беру моделін кәсіптік білім беру жүйесіне интеграциялау; «Баршаға арналған тегін кәсіптік-техникалық білім» бағдарламасын енгізу және жүзеге асыру; Жоғары оқу орындарының дербестігін кеңейту. Профессорлық-оқытушылар құрамы мен ғалымдардың ғылыми қызметтегі белсенділігін қамтамасыз ету; Жаһандық тануға қол жеткізу үшін «Назарбаев Университеті» және «Назарбаев Зияткерлік мектептері» сияқты «өсу нүктелерін» құру; Білім беру стандарттарын үйлестіру бойынша Болон процесіне қатысу; Шетелде оқуды қолдау бойынша «Болашақ» бағдарламасын іске асыру; Халықаралық ынтымақтастыққа ұмтылу және серіктестікке ашықтық; Білімнің қолжетімділігін арттыру үшін көптілді білім беруді дамыту; Академиялық ұтқырлық бағдарламаларын мемлекеттік қаржыландыру арқылы шетелдік сарапшылар мен ғалымдарды тарту; Мамандарды даярлаудың үш деңгейлі жүйесін құру; Білім сапасын арттыру үшін дуальды білім беру бағдарламаларын енгізу; Басқару шешімдерін қабылдаудың ашықтығын қамтамасыз ету; Ағымдағы зерттеулерге қол жеткізу үшін ғылыми дерекқорларға жазылыңыз.</p>	<p>Білім беру саласындағы кадрлардың қартаюу проблемасы; Білім берудегі статистикалық жүйенің сенімділігінің жеткіліксіздігі; Білім беру жүйесін қаржыландырудың жеткіліксіздігі; ЮНЕСКО-ның білім беру шығындарына қатысты ұсынымдарына сәйкес келмеу: ұсынылған 5-7% орнына 3,8%, сондай-ақ білім беру гранттарының біркелкі бөлінбеуі; Аймақтық даму қажеттіліктерін ескермейтін жоғары оқу орындарының шамадан тыс көп болуы; Кадрларды даярлау біркелкі емес. Білім беру ұйымдарында тиімді ақпараттық жүйелердің болмауы; Әлемдегі ең төмен мұғалімдердің жалақысы төмен; Жоғары оқу орындарының ескірген инфрақұрылымы; Білім беру бағдарламаларының мазмұнындағы теңгерімсіздік; Ғылыми зерттеулер мен өндірістік ғылымдар арасындағы үйлестірудің жеткіліксіздігі; Ғылым, білім және өндіріс арасындағы әлсіз байланыс; Мұғалімдердің білім сапасының төмендігі; Түлектердің имидждік құзыреттіліктерінің кәсіби қоғамдастықтың талаптарына сәйкес келмеуі; Оқу ақысының айырмашылығына байланысты ішкі академиялық ұтқырлыққа кедергілер; Алдыңғы деңгейдегі оқу нәтижелерін тану жүйесіндегі кемшіліктер. Қазақстандағы жоғары білім саласындағы зерттеушілердің мотивациясының төмен деңгейі; Біліктілікті арттыру бағдарламаларының жүйелі жоспарланбауы; Педагогикалық қызметкерлердің шет тілдерін білуінің шектеулілігі; Ғылыми мекемелер мен зерттеушілердің ғылыми деректер қорын жеткіліксіз пайдалануы; Білім беру және ғылыми мекемелердегі кадр қажеттілігін қанағаттандыру үшін магистранттар санының жеткіліксіздігі.</p>
Мүмкіндіктер	Қауіптер
<p>Мемлекеттің білім беру жүйесіне басымдық беруі; Білім беру саласында мемлекеттік-жекеменшік әріптестікті дамыту; Білім мен ғылымды халықаралық ұйымдар мен жұмыс берушілер тарапынан инвестициялық қолдау; Студенттер мен ғылыми қызметкерлер үшін халықаралық гранттар мен бағдарламалар бойынша оқыту; Жоғары білімді жергілікті бюджеттерден қаржыландыру; Орталық Азия мемлекеттерімен білім беру саласындағы ынтымақтастықты кеңейту.</p>	<p>Кейбір аймақтарда NEET жастарының жоғары пайызы; Эмиграцияға байланысты талантты жоғалту; Жаһандануға байланысты білім берудегі бәсекелестіктің күшеюі; Ақпараттық технологиялардың кеңеюіне байланысты дәстүрлі білім беру түрлеріне сұраныстың төмендеуі; Еңбек ресурстарындағы теңгерімсіздік; Азаматтық қоғамның әлеуметтік механизмдері мен институттарының жеткіліксіз дамуы. Жоғары білім сапасын қамтамасыз етуде мүдделі тараптардың белсенді рөлінің болмауы; Шетелдік студенттер үшін қазақстандық білімнің тартымдылығының болмауы; Кәсіптік қоғамдастықтың оқу үдерісіне қатысуға және мамандарды аттестациялауға дайындығы төмен; Қызметтің басқа салаларына кететін персонал.</p>
Ескертпе: [21] дереккөз негізінде авторлармен құрастырылған.	

Білім алушылардың жалпы «экспортындағы» республиканың үлесі – 65%-ды құрайды. Отандық түлектер көбінесе оқуын Ресейде жалғастыруды таңдайды. Беларусь (12,1%) пен Қырғызстан (10,8%) студенттердің «экспортына» үлес қосушылар. Егер «импорттаушылар» туралы айтатын болсақ, онда бұл тұрғыда Ресей Федерациясы жоғары оқу орындары жетекші, себебі мұнда Еуразиялық одақтан келген көшіп-қонушы студенттердің жалпы үлесінің 88,5%-ы білім алады. Ал Еуразиялық экономикалық комиссиясының (ЕЭК) мәліметтеріне сәйкес, Қазақстандағы білім көші-қонының сальдосы теріс деңгейде қалып отыр. Бүгінгі таңда еліміздегі жоғары оқу орындары мен колледждерде 32,4 мың шетелдік студент оқиды, оның ішінде Ресейде оқытатын қазақстандық студенттердің саны екі есе көп (2-кесте).

Кесте 2 – Азаматтығы бойынша Қазақстан студенттері санының құрылымы (мың адам)

	2021–2022	2021–2022	2021–2022	2021–2022	2021–2022
Колледж студенттері	489,2	489,8	475,4	477,5	494,0
ҚР азаматтары	468,5	486,8	472,2	474,0	490,5
ЕАЭО елдерінің азаматтары	1,1	1,2	1,4	1,6	1,5
Әлемнің басқа елдерінің азаматтары	1,6	1,8	1,9	2,0	2,0
Жоғары оқу орындары\Университеттер					
ЖОО Студенттері	534,6	585,4	645,2	617,3	617,9
ЕАЭО елдерінің азаматтары	13,0	2,5	2,5	2,5	2,0
Әлемнің басқа елдерінің азаматтары	12,1	19,8	37,6	27,2	26,9
Ескертпе: Ranking.kz деректер негізінде құрастырылған.					

Айта кету керек Қазақстан үшін Еуразиялық экономикалық одаққа (ЕАЭО) кірмейтін елдер «талапкерлердің негізгі жеткізушілері» болады. Ағымдағы жылы республикада ЕАЭО елдерінен тек 3,5 мың адам және әлемнің басқа елдерінен 28,9 мың студент оқиды. Қазақстан Республикасының жастарын қолдау жөніндегі жұмысты сипаттай отырып, қазіргі заманғы кампустармен, ғылыми зертханалармен салалық университеттер құру бойынша кешенді жұмыс жүргізіліп жатқанын атап өтеміз:

- ◆ көші-қон саясатының негізгі бағыты – Қазақстанның өңірдегі жетекші білім беру орталығы ретінде мәртебесін бекітуге бағытталған білім беру иммиграциясы «Қазақстан – академиялық ұтқырлық және аса сұранысқа ие мамандықтар бойынша жетекші ғалымдар мен мамандарды тарту орталығы»;

- ◆ иммиграциялық саясаттың екінші бағыты – «Қазақстан – еркін экономикалық және қаржылық қызметтің және жаңа мүмкіндіктердің аумағы». Осы тұрғыда бизнес-иммиграция, әсіресе инвестиция тарту үшін жаһандық бәсекелестіктің күшеюі жағдайында белсенді түрде ынталандырылуда. Атап айтқанда, ҚР экономикасына 300 мың долларға баламалы соманы инвестициялаған шетелдік кәсіпкерлерге инвесторлық виза беру шарттары қайта қаралатын болады;

- ◆ иммиграциялық саясаттың үшінші маңызды бағыты – «Білікті жұмысшыларға ашықтық». Ол Қазақстанға кәсіби қызметтің тапшы салаларына білікті мамандарды, әсіресе шетелдік мамандарды тартуға бағытталған. Бұл технология трансферін және жергілікті жұмыс күшін оқытуды жеңілдетеді;

- ◆ иммиграциялық саясаттың төртінші маңызды аспектісі – жер ережелерін қайта қарауды талап ететін этникалық көші-қон. Бұл бағыт ұлттық дәстүрлерді сақтау және басқа елдердің этникалық қазақ азаматтарын Қазақстанның даму үдерістеріне тарту арқылы тарихи Отанымен экономикалық байланыстарды дамытуға бағытталған. Атап айтқанда, бірінші кезекте жоғары деңгейдегі кәсіпқойлар немесе табысты бизнесмендер болатын этникалық қазақтар үшін «ер жолы» картасын енгізу;

♦ иммиграциялық саясаттың бесінші маңызды аспектісі – Қазақстан Республикасының аумағында босқындармен, баспана іздеушілермен және азаматтығы жоқ адамдармен жұмыс істеу бойынша халықаралық міндеттемелерді жүзеге асыру;

♦ алтыншы бағыт – Қазақстан азаматтары болатын еңбек мигранттарының құқықтарын қорғау;

♦ жетінші бағыт – қоныс аудару бағдарламасын қайта қарау арқылы еңбек ресурстары артық және тапшылығы бар өңірлер арасындағы демографиялық теңгерімсіздікті теңестіру үшін қазақстандықтардың ішкі ұтқырлығын ынталандыру.

Соңғы жылдары елге жоғары білімді эмигранттардың көбеюі және жоғары білімді иммигранттар ағынының азаюы байқалады. Соңғы 10 жылда елімізге келген жоғары білімді азаматтардың саны екі еседен астам өсіп, 2020 ж. 1,9 мың адамды құрады. Бұл білімді жастар мен білікті мамандардың эмиграцияға кетіп жатқанын көрсетеді, бұл республиканың адам капиталының сапасына әсер етеді [22].

Жас тобы бойынша эмигранттар арасында 0 жастан 15 жасқа дейінгі адамдардың үлесі 2019 ж. – 25,8%, 2020 ж. – 25,6% құрады. Иммигранттар арасында бұл көрсеткіштер сәйкесінше 13,8% және 15,7% болды. Бұл елге ата-анасымен бірге кеткен балалар мен жастардың жоғары үлесін көрсетеді.

Қазақстандықтардың эмиграциясының қоныс аударудағы мақсаты шетелдік оқу орындарында оқу, өйткені Қазақстан білім беру қызметтерінің жаһандық нарығының белсенді қатысушысы. Қазақстандық жастар үшін жоғары білім алу шетелге шығудың негізгі ынталандырулары шетелдік білім берудің неғұрлым жоғары сапасы мен беделі, әлемді көруге және өз ой-өрісін кеңейтуге, шет тілдерін үйренуге деген ұмтылыс, студенттердің белгілі бір бөлігі үшін жұмысқа орналасу және шетелде тұру арман.

Қазақстан Республикасынан білім алушыларының көші-қонының «сыртқы жағы» туындайтынын атап өтеміз:

Тұжырымдама аясында, кейбір мигранттар оқуды аяқтағаннан кейін елден тыс жерде тұру және жұмыс істеу үшін ұмтылуға мәжбүр болады. Бұл кезде елдің зияткерлік әлеуетінің бір бөлігі жоғалады, себебі олардың оқуын аяқтағаннан кейін қол жетімді мүмкіндіктер қызықтырады. Бұл мәселе Қазақстан үшін экономикалық қиындықтарға әкелуі мүмкін, сондықтан да орын алып жатқан көші-қоны процестері адамдардың көптеген азаматтығын жоғалтпайды және олардың елде қалуына себеп болуы мүмкін. Бұл мәселені бейнелеу үшін мемлекеттік саясаттың жаңғыртуы керек, осы арқылы қалыптасты.

Тұжырымдама аясында, Қазақстан Республикасының білім беру көші-қоны, мемлекеттік жастар саясатын іске асыру мен тиімділігі мынадай мақсаттармен айқындалған: толыққанды мәдени, білім беру, кәсіби және дене дамуын құру, шешімдер қабылдауға қатысу, қоғамда өзін-өзі жүзеге асыру және әлеуметтену. Білім беру жүйесі бұл адамның әлеуметтену процесіне тікелей әсер ететін әлеуметтік институт, оның қанағаттану деңгейі 2023 ж. 73,0% құрады, бұл өткен жылғы көрсеткіштен біршама төмен – 79,3% – 2022 ж. Жас бойынша білімге қанағаттану деңгейі мынаны көрсетті: 29–35 жас 65,1%, 14–18 жас 77,2% және респонденттердің жауаптарын бөлу кәсіптік-техникалық білімі бар респонденттердің қанағаттанбаушылықты білдіретінін көрсетеді – 30,6%; өңірлік бөліністе білім беру сапасына қанағаттану мынадай қарама-қарсы топтарды көрсетті: білім беру сапасына қанағаттанудың жоғары деңгейі – Абай (100%), Ұлытау (100%), Ақтөбе (80,8%), Алматы (82,4%), Маңғыстау (81,3%) облыстары, білім беру сапасына қанағаттанудың төмен деңгейі – Батыс Қазақстан (68,7%), Қарағанды (66,4%), Қостанай (62,1%), Шығыс Қазақстан (61,9%) және Паводар (60,0%) облыстары, қалған өңірлердің білім сапасына қанағаттану деңгейі орташа мән шегінде. Қазақстанның жоғары білім сапасының аспектілерін бағалай отырып, ең өзекті мәселе оқу ақысының деңгейі және оң бағаланатын аспект болып стипендия мөлшері айқындалғанын атап өтеміз (3-кесте, 475 б.).

Қазақстандық жастар ұзақ уақыт бойы Батысқа, тіпті Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығы елдеріне (ТМД) қарайды. Өкінішке орай, Ғылым және жоғары білім министрлігінде, сондай-ақ ҚР Ұлттық статистикалық бюросында шетелде оқитын қазақстандық студенттердің саны туралы нақты деректер жоқ. Сондықтан көптеген сарапшылар Біріккен Ұлттар Ұйымының білім, ғылым және мәдениет жөніндегі ұйымы (ЮНЕСКО) ұсынған деректерге жүгінеді. Олардың мәліметінше, шетелге оқуға баратын қазақстандық студенттердің саны жыл санап артып келеді.

Кесте 3 – Қазақстандық білім беруді бағалау бойынша жауаптар шкаласы

Жауап нұсқалары	Өте нашар	«2» бағасы	«3» бағасы	«4» бағасы	Өте жақсы	Жауап беру қиын
Кабинеттердің техникалық жарактандырылуы	2	1	2,1	93	0	1,8
Мемлекеттік білім беру гранттарының саны және бөлінуі	6,2	4,1	5,7	32,7	50,1	1,4
Білім беру жүйесіндегі сыбайлас жемқорлыққа қарсы шаралар	1,6	2,5	8,3	35,7	50,7	1,4
Бітіргеннен кейін мамандық бойынша жұмыс табу мүмкіндігі	6,2	4,2	5	34,5	48,9	1,4
Жоғары оқу орындарындағы оқытушылардың біліктілігі	2,9	3,6	4,3	36,4	51,5	1,4
Студенттік стипендия мөлшері	2,9	4,2	8,7	33,5	49,5	1,4
Оқу ақысының деңгейі	3,3	4,3	12,3	34,4	44,5	1,4
Ескертпе: [1] дереккөз негізінде құрастырылған.						

Қытай мен Ресей студенттер арасында танымал және ең таңдаулы бағыттарға айналу. Олардан кейін Чехия, Польша және Түркия келеді. Дегенмен, АҚШ, Батыс Еуропа елдері, Жапония, Оңтүстік Корея және Сингапурға қолжетімділік аз. Айта кету керек, кейбір студенттер қысқа мерзімді ұтқырлық мүмкіндіктерін пайдаланады. Соның арқасында жастар 3 айдан 12 айға дейін шетелде білім алуға мүмкіндік алды, содан кейін несие/несие танылады. 2010 ж. Қазақстан қосылған Болон жоғары білім беру жүйесі осындай тәжірибеге мүмкіндік береді және көтермелейді. Сонымен қатар, Мемлекет азаматтарды шетелдік жоғары оқу орындарына «Болашақ» академиялық ұтқырлық бағдарламасы бойынша студенттер шетелге барады. Олардың оқуы бюджет қаражаты есебінен қаржыландырылады.

Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігінің (ҚР ҒЖБМ) сарапшылары студенттердің шетелге кетуі бірнеше факторлармен байланысты екенін атап өтті [23]:

- ◆ жоғары білім сапасы;
- ◆ еуропалық және америкалық дипломдардың құндылығын арттыру;
- ◆ шетелде мансаптық өсу мүмкіндіктері қарастырылған.
- ◆ біреу және одан да көп шет тілдерін үйрену мүмкіндігі;
- ◆ мәдениетаралық коммуникация мүмкіндігі;
- ◆ саяхаттау және әлемді білу мүмкіндігі.

Білікті мамандардың көші-қон процесі екі жақты сипатта болады: бір жағынан бұл мемлекеттің болашақ дамуына елеулі қауіп, екінші жағынан, кәсіпқойлардың көші-қоны «ми алмасу» (Brain Exchange) немесе «мидың ұтқырлығы» (Brain Mobility) ретінде қарастырылады. Біздің ойымызша, маман елден біржола (тұрақты тұруға) кетіп бара жатқанда, мамандардың көші-қонын «мидың ағуы» дет атауға болады. Бұл уақытша еңбек көші-қоны аясында жинақталған тәжірибе. Қазақстандықтардың өзі әртүрлі себептермен, оның ішінде қаржылық тұрақтылықты қамтамасыз ету, мансаптық перспективалар, орта тапқа қосылу мүмкіндігі, өмір сүру жағдайларының жақсаруы және ішкі қауіпсіздік сезімі сияқты әртүрлі себептермен өз отанынан тыс қалғысы келетіні туралы айтады. Осылайша, соңғы жылдары еңбек ресурстары нарығына теріс әсер ететін және елдің экономикалық даму мүмкіндіктерін төмендететін Қазақстанда сыртқы көші-қонның теріс сальдосының ұлғаюының қолайсыз динамикасы байқалады. Сондықтан социологиялық ғылыми Дискурстар негізінде проблеманы тұжырымдау, олардың сәйкестендіру профилін және қалыптасқан жағдайларды анықтау салдарынан ел жастарының білім беру және еңбек көші-қонына әсер ететін факторларды зерттеу қажет.

Осылайша, ЖОО студенттері мен жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру ұйымдарының көші-қон мәселелері ел дамуының өзекті мәселелерінің бірі болып табылады. Еліміздің жас тұрғындарының кетуін тоқтатуға мүмкіндік бар ма және Қазақстанның білім беру жүйесіне өзгерістер енгізу үшін қандай шаралар қажет? Қазіргі уақытта ел үкіметі шетелдік жоғары оқу орындарын білім нарығына тарту бойынша алғашқы қадамдар жасады, қазақстандық университеттер базасында шетелдік кампустардың ашылуы басталды, сондай-ақ университеттер бірлестігі шеңберінде білім беру бағдарламаларының сапасын арттырудың ықтимал шешімі, үкіметтік емес ұйымдармен әріптестік. Қазіргі уақытта еліміздің білім нарығына келесі университеттер келді:

- ◆ Жұбанов университетінің базасында Ақтөбеде Heriot-Watt университетінің филиалы ашылды;
- ◆ Есенов университеттің базасында Неміс инженерлік институты қалануда;
- ◆ Қорқыт Ата атындағы Қызылорда университетінің базасында Сеул Ұлттық Ғылым және технологиялар университетімен серіктестікте жасанды интеллект мектебі есігін айқара ашады;
- ◆ зерттеу университеті мәртебесін алған Қазақ ұлттық аграрлық базасында Ташкент ирригация және ауыл шаруашылығын механикаландыру инженерлері институтының филиалы ашылады;
- ◆ Х. Дулати атындағы Тараз өңірлік университетінің базасында Менделеев атындағы Ресей химия-технологиялық университетінің филиалы ашылады;
- ◆ келешекте Жезқазғанда Канада университеттерінің консорциумымен серіктестікте жаңа техникалық университет ашу жоспарлануда.

Айта кетейік, бұл шаралар талантты жастардың кетуін қысқартуға мүмкіндік береді, студенттерді жатақханалардағы орындармен инфрақұрылымдық қамтамасыз етуді жақсартуды жандандырады 2020 ж. бұл 20 мың орынға 75 жатақхана енгізуді көздейді, жоғары білім алуға қолжетімділікті кеңейту мақсатында гранттар саны 2025 жылға дейін 50%-ға ұлғаяды, бұл жаңа, инновациялық ғылыми-зерттеу және тәжірибелік-конструкторлық жұмыстарды қалыптастыруды көздейді, ғылыми орталықтар құру және академиялық шеберлік орталықтарын құру.

Қорытынды

Жалпы білім беру нарығын және ондағы болып жатқан көші-қон өзгерістерді талдай отырып, Қазақстан Еуразиялық экономикалық одаққа қатысушы елдер студенттерінің бас «жеткізушісі» мәртебесіне ие болғанын атап өтеміз. Еуразиялық экономикалық комиссияның сарапшылары Қазақстан оқушыларының жалпы «экспортындағы» үлесі 65-ті құрағанын және қазақстандық түлектер ЕАЭО-ның басқа елдерінен Ресейдің есебінде артықшылық беретінін атап өтті. Оқушы жастардың «экспортындағы» елдердің елеулі үлесін Беларусь (12,1%) және Қырғызстан (10,8%) сияқты елдер алады. Сонымен қатар, ЕАЭО-дан талапкерлердің басты «импорттаушысы» – Ресей. Бұл елдің жоғары оқу орындарында Еуразиялық одақтан келген көшіп-қонушы студенттердің жалпы үлесінің 88,5%-ы оқиды.

Қазіргі уақытта жастардың білім беру көші-қоны трендке айналды, өйткені белгілі шетелдік университеттің дипломын алу беделді. Алайда, Қазақстанның Ұлттық экономикасы үшін жастардың білім беру көші-қоны Елеулі апатқа айналуы мүмкін және билік проблеманың ауқымын түсінеді. Бұл Президент Қасым-Жомарт Тоқаевтың жоғары білімге қолжетімділікті жақсарту және танымал шетелдік университеттер мен ғылыми орталықтардың Қазақстанда филиалдарын құру жөніндегі стратегиялық бастамасында ерекше атап өтілді. Бұл бастамалардың мақсаты өте ашық-өз елінде оқығаннан кейін жас қазақстандықтар онда жұмыс істеуді жалғастырады. Қазақстан Республикасы Ғылым және жоғары білім министрлігі қабылдаған шаралар көші-қон саясатын қайта қарауға және геосаяси жағдайдың өзгеруінен барынша пайда алуға бағытталған. 2023–2027 жж. арналған көші-қон саясатының тұжырымдамасы шеңберінде білім беру иммиграциясы саласында бес шара ұсынылады: академиялық ұтқырлықты ынталандыру және шетелдік ғалымдарды тарту, серіктестік орнату және әлемнің жетекші университеттерімен филиалдар мен кампустарды құру, сондай-ақ жоғары оқу орындарын аккредиттеу жүйесін жаңғырту.

Ұсынылған бес іс шара бойынша нәтижелерді бағалай отырып мыналарды атап өтеміз:

- ♦ республикалық бюджет есебінен академиялық ұтқырлық бағдарламасы аясында әлемнің 82 жетекші университетінде 570 студентті оқыту ұйымдастырылады;

- ♦ жыл сайын республикалық бюджеттен бөлінген қаражат есебінен 200 шетелдік ғалым тартылады;

- ♦ осы бастама аясында жетекші шетелдік университеттермен ынтымақтастықты кеңейту жұмыстары жүргізілуде. Бұл ынтымақтастықтың негізгі бағыттары студенттердің, оқытушылардың және ғалымдардың академиялық алмасуы, сондай-ақ бірлескен ғылыми жобалар мен білім беру бағдарламаларын жүзеге асыру болып табылады;

- ♦ осы шара аясында заманауи кампустары бар салалық университеттер құрылуда, сонымен қатар инженерлік білім мен ғылым саласындағы жаңа технологиялар бойынша ғылыми-зерттеу хабын құру жоспарлануда;

- ♦ Қонаев қаласында инновациялық орталығы мен жаңа заманауи университеті бар академиялық қалашық құру, сондай-ақ Алматы жоғары оқу орындары мен колледждердің филиалдарын ашу жұмыстары жүргізілуде;

- ♦ Жезқазған қаласында Канада университеттерімен стратегиялық әріптестік орнатқан техникалық университет құру үдерісі жалғасуда. Қазіргі уақытта Канаданың 15 орта білімнен кейінгі оқу орындарымен, соның ішінде Нью-Брансуик университетімен, Калгари университетімен және Квантлен политехникалық университетімен талқылау жүргізілуде;

- ♦ Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университетінде және С.Өтебаев атындағы Атырау мұнай және газ университетінде ғылыми-зерттеу және өндірістік университеттерге айналдыру жұмыстары жүргізілуде;

- ♦ іс-шара стандарттар мен рейтингтер жүйесін жетілдіру арқылы білім беру сапасын арттыру бойынша жұмыс жүргізілуде. Тұтастай алғанда және әрбір жеке білім беру ұйымында жүйе деңгейінде педагогикалық білім беру сапасын арттыруға бағытталған педагогикалық білім беруді аккредиттеудің ұлттық стандартының жобасы әзірленді;

- ♦ жоғары білім беру жүйесін жаңғырту және оның бәсекеге қабілеттілігін арттыру үшін негіз болатын академиялық және басқарушылық еркіндіктің өсу мүмкіндігі бұл білім беруге бизнес және өндіріс өкілдерін, шетелдік оқытушыларды тартуға, өңіраралық деңгейде мамандармен алмасуға мүмкіндік береді, оқыту нысанын (дәстүрлі, қашықтықтан немесе аралас Нысандар) таңдауға, білім беру саласындағы үлгілік оқу бағдарламаларын негіздеу етуге мүмкіндік береді. жалпы білім беру пәндерінің циклына, оларды оқыту нәтижелерін нақты тұжырымдау, докторлық диссертациялардың тақырыптарын таңдау мен бекітудегі ресми тәсілдің күшін жою;

- ♦ ақылы негізде бір білім алушыға арналған ЖОО-ның ең төменгі шығындарының және Грант құнының арақатынасы бойынша талаптарды жою, ғылыми дәреженің міндетті болуы бойынша талаптар және штатта жұмыс істеу талаптары сияқты шаралар пакетін қабылдауды талап ететін білім беру сапасының жоғары деңгейін қамтамасыз ету ғана емес, сонымен қатар білім алушыларға қаржылық жүктемені азайту болып табылады. білім алушыларды даярлаудың тәжірибеге бағытталған бағыттары, оқытушылар санының студенттер санына қатынасы бойынша талаптар, қорытынды бақылау жүргізу нысаны бойынша талаптар;

- ♦ білім беру сапасының өсуі және мемлекеттік бақылаудың қатаң саясатының өсуі талап етіледі осылайша жоғары оқу орындарын лигалар бойынша саралау практикасын енгізу қажет: бірінші лига - халықаралық деңгейде бәсекеге қабілетті жоғары оқу орындары, екінші лига – ұлттық деңгейде бәсекеге қабілетті жоғары оқу орындары, үшінші лига-академиялық еркіндіктің үлкен көлеміне ие және тек қана тексерілетін өңірлік және салалық жоғары оқу орындары тәуекелдерді бағалау жүйесі және университеттердің төртінші лигасы, ол толық көлемде тұрақты мемлекеттік бақылаудан өтеді.

Осылайша, көші-қон бақылауын әлсіретпей, көші-қон саясаты тұжырымдамасын іске асыру адал және жоғары білікті мамандар үшін қолданыстағы көші-қон рәсімдерін жеңілдетуге мүмкіндік береді. Қазақстанның білім беру көші-қонына қосқан үлесін бағалай отырып, қазіргі уақытта еліміздің басты «студенттерді жеткізуші» мәртебесіне ие екенін, оқушылардың «экспортындағы» ел үлесі 65%-ға тең екенін, түлектердің көпшілігі Ресей Федерациясының университеттерінде өз таңдауын тоқтататынын, сондай-ақ таңдау Беларусь (12,1%) мен Қырғызстанда (10,8%) қалып отырғанын атап өткен жөн.

Алайда, білім беру көші-қоны ел экономикасына қауіп төндіреді және апатқа айналуы мүмкін. Мәселенің ауқымын түсіну ел үкіметінен жоғары және жоғары оқу орнынан кейінгі білімнің қолжетімділігін арттыруды талап етеді, бұл шетелдік жоғары оқу орындарының филиалдары үшін шекараны ашады, сондай-ақ студенттердің Қазақстанға кепілді оралуына уәждемені талап етеді. Басты мәселе қазақстандық жастардың шетелге оқуға бара жатқандығында емес, ал мәселе білім алушылардың үйге қайтуға әрқашан мүдделі емес екендігінде.

Алғыстар мен мүдделер қақтығысы. Авторлар «Ұлттық ғылыми-техникалық ақпарат орталығы» АҚ ұжымына студенттердің көші-қоны мәселелері бойынша білім базасын қалыптастыруды зерттеу бойынша ұзақ мерзімді эксперимент жүргізуге мүмкіндік берген қолайлы шығармашылық ортаны құрғаны үшін алғысын білдіреді. Осы ұйым қызметкерлерінің ынта-жігері, қолдауы және белсенді қатысуы біз үшін мақаламен жұмыс істеуде өте құнды болды. Бұл мәселеде мүдделер қақтығысы жоқ.

ӘДЕБИЕТТЕР

1 Об утверждении Комплексного плана по поддержке молодежи Республики Казахстан на 2021–2025 годы. Постановление Правительства Республики Казахстан от 29 декабря 2020 года № 918. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2000000918>.

2 Мониторинг Целей устойчивого развития до 2030 года. Бюро национальной статистики АСПР РК. URL: <https://stat.gov.kz/ru/sustainable-development-goals/>

3 Об утверждении Концепции миграционной политики Республики Казахстан на 2023–2027 годы. Постановление Правительства Республики Казахстан от 30 ноября 2022 года № 961. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2200000961>

4 Махамбетова Д. На пороге радикальных перемен: что ждет казахстанскую науку и систему высшего образования? Информационное агентство Newtimes.kz. – 2023. URL: <https://newtimes.kz/obshchestvo/167601-na-poroge-radikalnyh-peremen-chto-zhdet-kazahstanskuyu-nauku-i-sistemu-vysshego-obrazovaniya>

5 Указ Президента Республики Казахстан от 31 декабря 1996 года № 3308 «О Государственной программе поддержки соотечественников, проживающих за рубежом» (утратил силу). URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1007354

6 Закон Республики Казахстан от 13 декабря 1997 года № 204. Утратил силу Законом Республики Казахстан от 22 июля 2011 года № 477-IV. URL: https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z970000204_

7 Постановление Правительства Республики Казахстан от 16 сентября 1998 года № 900 «О Концепции репатриации этнических казахов на историческую родину». URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1011174

8 Постановление Правительства Республики Казахстан от 29 октября 2001 года № 1371 «Об утверждении отраслевой Программы миграционной политики Республики Казахстан на 2001–2010 годы» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 27.09.2006 г.) (утратило силу). URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1025665

9 Указ Президента Республики Казахстан от 10 июля 2003 года № 1149 О Государственной программе развития сельских территорий Республики Казахстан на 2004-2010 годы. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1042156

10 Guyadeen D., Henstra D., Kaup S., Wright G. Evaluating the quality of municipal strategic plans // Journal Citation Reports «Evaluation and Program Planning». 2023. Volume 96. P. 102186. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0149718922001409>

11 Baskici C., Ercil Y. In pursuit of information: evaluating strategic plans // Journal of Information and Knowledge Management Systems. 2020. No. 50 (2). P. 185–201.

12 Аркадьева О.Г. Оценка эффективности реализации государственных программ: методические аспекты формирования отчетности // Экономический анализ: теория и практика. – 2018 – Т. 17. – № 1. – С. 184–200.

13 Денисова А.И. Оценка внутренних рисков разработки и реализации государственных программ // Вестник университета. – 2022. – № 7. – С. 90–97.

14 Корчак В.Ю., Макоско А.А., Кузнецов В.В. Роль прогнозных документов в процессе формирования государственных программ // Компетентность / Competency (Russia). – 2021. – № 1. – С. 16–23.

- 15 Aral M.M. Knowledge based analysis of continental population and migration dynamics // *Technological Forecasting and Social Change*. 2020. Vol. 151. 30 p.
- 16 Akimov N., Kurmanov N., Uskelenova A., ...Raimbekov B., Utegenova Z. Components of education 4.0 in open innovation competence frameworks: Systematic review // *Journal of Open Innovation: Technology, Market, and Complexity*. 2023, no. 9(2), p. 100037.
- 17 Salau S.A., Nofiu N.B., Ayanda I.F. An assessment of youth migration and food security among farming households in Kwara state, Nigeria // *Journal of Agribusiness and Rural Development*. 2020, no. 4.
- 18 Collins F.L. Keeping bodies moving: Hope, disruption and the possibilities of youth migration // *Journal of Intercultural Studies*. 2018, no. 39(6), pp. 626–641.
- 19 Kashnitsky I. Russian periphery is dying in movement: a cohort assessment of internal youth migration in Central Russia // *GeoJournal*. 2020, no. 85(1), pp. 173–185.
- 20 Ní Laoire C. Conceptualising Irish rural youth migration: a biographical approach // *International journal of population geography*. 2000, no. 6(3), pp. 229–243.
- 21 Садешов А. Что угрожает казахстанскому образованию? – 2020. ИТ-компания NUR.KZ, ТОО «Internet Portal Nur». URL: <https://www.nur.kz/politics/kazakhstan/1839077-cto-ugrozaet-kazahstanskomu-obrazovaniu/>
- 22 Uskelenova A.T., Shadiyev K.K., Tatygulov A.A. Efficient model of economic growth in the conditions of post-crisis development of the society in the republic of Kazakhstan // *Journal of Advanced Research in Law and Economics*. 2017, no. 8(2), pp. 635–643. URL: <https://journals.aserspublishing.eu/jarle/article/view/1344>
- 23 Uskelenova A., Filimonova Y., Zhanbyrbayeva S., Zhakypbek L., Dossymova O. Stages and features of the implementation of public-private partnership in Kazakhstan // *Public Policy and Administration* this link is disabled. 2022, no. 21(5), pp. 556–568. URL: <https://ojs.mruni.eu/ojs/public-policy-and-administration/article/view/7371>

REFERENCES

- 1 Ob utverzhdenii Kompleksnogo plana po podderzhke molodjozhi Respubliki Kazahstan na 2021–2025 gody. Postanovlenie Pravitel'stva Respubliki Kazahstan ot 29 dekabrja 2020 goda No. 918. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2000000918> (In Russian).
- 2 Monitoring Celej ustojchivogo razvitija do 2030 goda. Bjuro nacional'noj statistiki ASPR RK. URL: <https://stat.gov.kz/ru/sustainable-development-goals/>. (In Russian).
- 3 Ob utverzhdenii Konceptii migracionnoj politiki Respubliki Kazahstan na 2023–2027 gody. Postanovlenie Pravitel'stva Respubliki Kazahstan ot 30 nojabrja 2022 goda No. 961. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2200000961>. (In Russian).
- 4 Mahambetova D. (2023) Na poroge radikal'nyh peremen: chto zhdet kazahstanskiju nauku i sistemu vysshego obrazovanija? Informacionnoe agentstvo Newtimes.kz. URL: <https://newtimes.kz/obshchestvo/167601-na-poroge-radikalnyh-peremen-chto-zhdet-kazahstanskuyu-nauku-i-sistemu-vysshego-obrazovaniya>. (In Russian).
- 5 Ukaz Prezidenta Respubliki Kazahstan ot 31 dekabrja 1996 goda No. 3308 «O Gosudarstvennoj programme podderzhki sootchestvennikov, prozhivajushchih za rubezhom» (utratil silu). URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1007354. (In Russian).
- 6 Zakon Respubliki Kazahstan ot 13 dekabrja 1997 goda No. 204. Utratil silu Zakonom Respubliki Kazahstan ot 22 ijulja 2011 goda No. 477-IV. URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z970000204>. (In Russian).
- 7 Postanovlenie Pravitel'stva Respubliki Kazahstan ot 16 sentjabrja 1998 goda No. 900 «O Konceptii repatriacii jetnicheskikh kazahov na istoricheskiju rodinu». URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1011174. (In Russian).
- 8 Postanovlenie Pravitel'stva Respubliki Kazahstan ot 29 oktjabrja 2001 goda No. 1371 «Ob utverzhdenii otraslevoj Programmy migracionnoj politiki Respubliki Kazahstan na 2001–2010 gody» (s izmenenijami i dopolnenijami po sostojaniju na 27.09.2006 g.) (utratilo silu). URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1025665. (In Russian).
- 9 Ukaz Prezidenta Respubliki Kazahstan ot 10 ijulja 2003 goda № 1149 O Gosudarstvennoj programme razvitija sel'skih territorij Respubliki Kazahstan na 2004-2010 gody. URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1042156. (In Russian).
- 10 Guyadeen D., Henstra D., Kaup S., Wright G. (2023) Evaluating the quality of municipal strategic plans // *Journal Citation Reports «Evaluation and Program Planning»*. Volume 96. P. 102186. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0149718922001409>. (In English).
- 11 Baskici C., Ercil Y. (2020) In pursuit of information: evaluating strategic plans // *Journal of Information and Knowledge Management Systems*. No. 50 (2). P. 185–201. (In English).

12 Arkad'eva O.G. (2018) Ocenka jeffektivnosti realizacii gosudarstvennyh programm: metodicheskie aspekty formirovaniya otchjotnosti // Jekonomicheskij analiz: teorija i praktika. V. 17. No. 1. P. 184–200. (In Russian).

13 Denisova A.I. (2022) Ocenka vnutrennih riskov razrabotki i realizacii gosudarstvennyh programm // Vestnik universiteta. No. 7. P. 90–97. (In Russian).

14 Korchak V.Ju., Makosko A.A., Kuznecov V.V. (2021) Rol' prognoznyh dokumentov v processe formirovaniya gosudarstvennyh programm // Kompetentnost' / Comptency (Russia). No. 1. P. 16–23. (In Russian).

15 Aral M.M. (2020) Knowledge based analysis of continental population and migration dynamics // Technological Forecasting and Social Change. Vol. 151. 30 p. (In English).

16 Akimov N., Kurmanov N., Uskelenova A., ...Raimbekov B., Utegenova Z. (2023) Components of education 4.0 in open innovation competence frameworks: Systematic review // Journal of Open Innovation: Technology, Market, and Complexity, no. 9(2), p. 100037. (In English).

17 Salau S.A., Nofiu N.B., Ayanda I.F. (2020) An assessment of youth migration and food security among farming households in Kwara state, Nigeria // Journal of Agribusiness and Rural Development, no. 4. (In English).

18 Collins F.L. (2018) Keeping bodies moving: Hope, disruption and the possibilities of youth migration // Journal of Intercultural Studies, no. 39(6), pp. 626–641. (In English).

19 Kashnitsky I. (2020) Russian periphery is dying in movement: a cohort assessment of internal youth migration in Central Russia // GeoJournal, no. 85(1), pp. 173–185. (In English).

20 Ní Laoire C. (2000) Conceptualising Irish rural youth migration: a biographical approach // International journal of population geography, no. 6(3), pp. 229–243. (In English).

21 Sadeshov A. (2020) Chto ugrozhaet kazahstanskomu obrazovaniju? IT-kompanija NUR.KZ, TOO «Internet Portal Nur». URL: <https://www.nur.kz/politics/kazakhstan/1839077-cto-ugrozaet-kazahstanskomu-obrazovaniju/>. (In Russian).

22 Uskelenova A.T., Shadiyev K.K., Tatygulov A.A. (2017) Efficient model of economic growth in the conditions of post-crisis development of the society in the republic of Kazakhstan // Journal of Advanced Research in Law and Economics, no. 8(2), pp. 635–643. URL: <https://journals.aserspublishing.eu/jarle/article/view/1344>. (In English).

23 Uskelenova A., Filimonova Y., Zhanbyrbayeva S., Zhakypbek L., Dossymova O. (2022) Stages and features of the implementation of public-private partnership in Kazakhstan // Public Policy and Administration this link is disabled, no. 21(5), pp. 556–568. URL: <https://ojs.mruni.eu/ojs/public-policy-and-administration/article/view/7371>. (In English).

А.М. ДЖУНУСОВ,¹

д.п.н., профессор.

e-mail: assol_74_leo@mail.ru

ORCID ID: 0000-0003-0713-045X

Б.Т. БЕГАСИЛОВ,^{*2}

докторант.

*e-mail: karatal73@gmail.com

ORCID ID: 0009-0009-3487-0091

¹Казахский национальный педагогический

университет имени Абая,

г. Алматы, Казахстан

²Университет Нархоз,

г. Алматы, Казахстан

ОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ МИГРАЦИЯ МОЛОДЕЖИ: СОСТОЯНИЕ, ПЕРСПЕКТИВЫ

Аннотация

Статья рассматривает вопрос образовательной миграции молодежи Казахстана в условиях жесткой конкуренции. В результате исследования состояния и перспектив миграции молодежи выявлено, что образовательная миграция в Казахстане становится трендом настоящего времени, который имеет свои плюсы и минусы. В частности, авторами отмечено, что получение диплома известного иностранного вуза – это престижно, помогает в росте личных успехов, но и имеет угрозу: весьма сложно назвать точное число вернувшихся из-за

рубежа после обучения. Данные цифры не были нами найдены, что требует изучения состояния и перспектив образовательной миграции. В процессе исследования было обнаружено, что среди казахстанских студентов наибольшим спросом и доступностью пользуются направления миграции в Чехию, Россию, Турцию и Китай. Одновременно стоит отметить, что такие страны, как Япония, США, Южная Корея, Великобритания и Сингапур, также привлекают внимание, но доступ в эти государства ограничен. В статье затрагивается тема государственной политики в сфере образовательной миграции и рассмотрены вопросы воздействия государственной политики в системе образования путем SWOT-анализа. Описаны факторы, которые подтверждают, что Республика Казахстан является страной-поставщиком студентов в другие страны ЕАЭС и в то же время принимает обучающихся из Узбекистана, Индии и России. Научное исследование базировалось на использовании информационной базы, включающей открытые источники специализированных баз нормативных и правовых актов, а также официальные веб-ресурсы базы данных Scopus Preview, которые показали и имеющиеся проблемы, касающиеся адаптации студентов, наиболее актуальные из них: невозможность легального трудоустройства, высокая стоимость жилья и плохие бытовые условия. Снижение потока со стороны государства требует создания условий для самореализации молодежи, применения ее потенциала и его использования в интересах развития регионов страны.

Ключевые слова: миграция, молодежь, образование, старение населения, интеллектуальный потенциал, региональный хаб, университеты.

A.M. DZHUNUSOV,¹

d.p.s., professor.

e-mail: assol_74_leo@mail.ru

ORCID ID: 0000-0003-0713-045X

B.T. BEGASILOV,^{*2}

PhD student.

*e-mail: karatal73@gmail.com

ORCID ID: 0009-0009-3487-0091

¹Kazakh National Pedagogical

University named after Abai

Almaty, Kazakhstan

²NJSC "Narxoz University"

Almaty, Kazakhstan

EDUCATIONAL MIGRATION OF YOUTH: STATUS, PROSPECTS

Abstract

This article examines the issue of educational migration of youth in Kazakhstan in conditions of fierce competition. As a result of the research, it was revealed that educational migration in Kazakhstan is becoming a trend of the present time, which has its pros and cons, in particular: obtaining a diploma from a well-known foreign university is prestigious, helps in the growth of personal success, but also has a great threat - this is very It is difficult to name the exact number of people who returned from abroad after training. These figures were not found by us, which requires studying the state and prospects of educational migration. In the process of the study it was found that among Kazakh students the migration destinations to the Czech Republic, Russia, Turkey and China are in the greatest demand and availability. At the same time, it is worth noting that such countries as Japan, the USA, South Korea, the UK and Singapore also attract attention, but access to these states is limited. The article touches upon the topic of public policy in the field of educational migration and considers the impact of public policy in the education system through SWOT analysis. Factors that confirm that the Republic of Kazakhstan is a student-supplying country to other EAEU countries and at the same time receives students from Uzbekistan, India and Russia are described. The scientific research was based on the use of information base, including open sources of specialised databases of normative and legal acts, as well as official web resources of the Scopus Preview database, which showed and existing problems concerning the adaptation of students, the most relevant of them: the impossibility of legal employment, the high cost of housing and poor living conditions. To reduce the burden on the state, focus on creating opportunities for youth self-realization and utilizing their potential for regional development.

Key words: migration, youth, education, population ageing, intellectual potential, regional hub, universities.